

6-30-2019

THE THEORETICAL BASIS FOR THE DEVELOPMENT OF PERCEPTION OF MUSICAL PIECES IN VOCAL EDUCATION

Makhfuza KHODJAEVA

Senior teacher of the department of "Vocal", Uzbekistan State Institute of Arts and Culture, uzdsmi@madaniyat.uz

Follow this and additional works at: <https://uzjournals.edu.uz/cacenas>

Recommended Citation

KHODJAEVA, Makhfuza (2019) "THE THEORETICAL BASIS FOR THE DEVELOPMENT OF PERCEPTION OF MUSICAL PIECES IN VOCAL EDUCATION," *Culture and Arts of Central Asia*: Vol. 10 : No. 1 , Article 15.

Available at: <https://uzjournals.edu.uz/cacenas/vol10/iss1/15>

This Article is brought to you for free and open access by 2030 Uzbekistan Research Online. It has been accepted for inclusion in Culture and Arts of Central Asia by an authorized editor of 2030 Uzbekistan Research Online. For more information, please contact brownman91@mail.ru.

Махфуза ХОДЖАЕВА
ЎзДСМИ “Вокал” кафедраси катта ўқитувчиси

ВОКАЛ ТАЪЛИМИДА МУСИҚА АСАРЛАРИ ИДРОКИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ ХУСУСИДА

Аннотация. Ушбу мақола ҳозирги давр бўлажак актёрлар тайёргарлигида вокал таълимнинг назарий асосларига қаратилган. Унда муסיқий идрокни ривожлантириши – санъат соҳасида таъли олаётган иқтидорли талаба-ёшларда бадиий ижрочилик маҳоратини ўстириши, юксак савиядаги вокал асарлар ижрочилигини мукаммаллаштиришига хизмат қилиши ёритиб берилган.

Калим сўзлар: вокал таълими, муסיқий идрок, муסיқа асарлари, бадиийлик ва техниканинг бирлиги, тафовутли таққослаш.

Махфуза ХОДЖАЕВА,
Старший преподаватель кафедры “Вокал” ГИИКУЗ

О ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ОСНОВАХ РАЗВИТИЯ ВОСПРИЯТИЯ МУЗЫКАЛЬНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ В ВОКАЛЬНОМ ОБУЧЕНИИ

Аннотация. Данная статья посвящена вопросам музыкально-теоретических основ вокальной подготовки будущих артистов. В ней рассматривается проблема развития музыкального восприятия в процессе вокального обучения, которое служит формированию вокально-художественного исполнительства у студентов.

Ключевые слова: вокальное обучение, музыкальное восприятие, музыкальные произведения, единство художественного и технического, контрастное сопоставление.

Makhfuza KHODJAEVA,
senior teacher of the department of “Vocal”,
Uzbekistan State Institute of Arts and Culture

ON THE THEORETICAL BASIS FOR THE DEVELOPMENT OF PERCEPTION OF MUSICAL PIECES IN VOCAL EDUCATION

Abstract. The present article is devoted to the issues of musical theory bases of vocal preparation of future artists. The question of musical perception in the process of vocal education is considered, which serves for alignment of students' vocal-artistic performance?

Key words: vocal education, music perception, musical compositions, the unity of artistic and technical, contrast controversy.

Олий мактаб педагогикаси илм соҳаси сифатида талаба шахси ва унинг олий таълимдаги касбий тайёргарлигининг назарий ва амалий муаммоларини ўрганган. Ўз хусусиятига кўра олий таълим педагогикаси талабанинг шахс сифатида ривожланишида таълим жараёнининг ўрни ва қонуниятларини ёритиб беради, касбий тайёргарликнинг натижавийлигини ошириш йўллари ва воситаларини ишлаб чиқади. Профессор В.И.Черниченконинг фикрича: “...инсоннинг шахс, касбий-меҳнат лаёқатларининг ривожланиши, салоҳияти, маданияти, унинг тез ўзгарувчан ижтимоий ва ижтимоий-маданий муҳитга мослашуви ҳамда ўз шахсий ва касбий имкониятларини қўллаган ҳолда бу муҳитга ижобий таъсир кўрсатиб, ўзгартира олишини таълим натижаси деб ҳисоблаш мумкин” [1.Б.135].

Ҳозирги даврда бўлажак актёр мутахассислар тайёргарлигида вокал таълимнинг кенг қамровли ва чуқур илмий-назарий пойдеворини ишлаб чиқиш жиддий масалалардан бўлиб қолмоқда. Вокал таълими – муסיқа санъатининг, хусусан, бадиий ижоднинг ўзига хос тури бўлиб,

энг аввало, куйлаш маҳоратини юксак даражада ўзлаштиришга асосланади ҳамда ўзининг ёрқин ифодаланган хусусияти, ўқитилишининг кўпроқ индивидуал характерга эгаллиги, ҳиссиётлар ва бадиий образлар дунёсига, инсоннинг маънавий-эстетик соҳаларига қаратилганлиги билан ажралиб туради.

Муסיқа санъати инсон тафаккурининг алоҳида маҳсули бўлиб, унинг мазмун ва моҳияти асар билан бевосита мулоқотда, яъни унинг жарангловчи оҳангини ўзлаштириш жараёнидагина намоён бўлади. Муסיқа мазмуни (муסיқий образни) эшита билиш ва ҳиссий кечинмалари асосида ўзлаштириш – муסיқа идрокидир. Муסיқани идрок қилиш – мукаммал психологик жараён. Унинг ўзагида эшитиш қобилияти, муסיқа мазмуни бадиий образларда акс этишини тушуниш, асарнинг жанр хусусиятларини ўзлаштириш, бадиий фикрлаш ва таҳлил қилиш ётади. Муסיқий асар оламига “кириб бориш”, муסיқа кайфиятини ҳис этиш, ғоясини тушуниб етиш тингловчининг ўзига хос ижодий фаолияти туфайли рўй беради. Муסיқа унинг ўзигагина хос бўлган ифода воси-

М.Ходжаева. Вокал таълимида мусиқа асарлари идрокни ривожлантиришнинг назарий асослари хусусида

таларнинг – ладогармоник тузилиш, тембр, темп, метроритм, динамикларнинг комплекс таъсири остида идрок кайфияр экан, бу ифода воситалари асарнинг қилинати, гўзаллиги, мазмуни ва ғоясини тингловчига етказиб беради.

Аммо мусиқани тушуниш, яъни уни нафақат хиссий қабул қилиш, балки онг билан ҳам тушуниш, мусиқа нимани ифодалаётганлиги ва қандай ифодалаётганлигини ҳис этиш, мусиқа билан мулоқотда бўлишга эҳтиёж сезиш инсондан бадий савия, мусиқий, ҳаётий тажриба талаб этади. Шунинг учун мусиқашунослар мусиқа тинглаш ақлнинг кучли фаолияти ва ўзига хос ижодир деб таъкидлайдилар [2.Б.77].

Мусиқани онгли идрок этиш ва билиш ўз навбатида асарни бадий оҳанг ва мантиқий жиҳатдан хотирада тургун сақланишини таъмин этади. Шунинг унутмаслик лозимки, диққат, қизиқиш ва онгли равишда ўрганилган вокал асари оҳанги ва тингланган мусиқа куйи, гарчи у вақти-вақти билан такрорланиб турилмаса ҳам, хотирада узоқ вақт муҳрланиб қолади. Бунда ижрочилик малакалари бадий вазифаларга, яъни мусиқий асар образи, кайфиятининг ёрқин, ифодали ёритилишига қаратилган бўлиши талаб этилади. Бунда мусиқий асарнинг бадий ижросига эришиш мақсад бўлиб, малака ва кўникмаларни эгаллаш шу мақсадга етишишда воситадир. Бу тамойиллар ижрочиди мусиқий қобилиятларни, мусиқага қизиқишни, дид ва мусиқа маданиятини ривожлантиришга қаратилган.

Мусиқий қобилиятлар, уларнинг турлари, махсус (ижрочилик, бастакорлик) ва умумий мусиқий қобилиятлар, уларнинг ривожланиш шарт-шароитлари масалалари кўплаб психолог (Б.Теплов, В.Мясишев, Б.Яворский, В.Петрушин ва х.з.), педагоглар (Л.Баренбойм, В.Белобородова, Ю.Алиев, Н.Ветлугина) мусиқашунослар (Б.Асафьев, А.Алексеев ва б.) томонидан кенг ўрганиб чиқилган. Мутахассислар мусиқий эшитув, ритм ҳисси, мусиқий хотирани мусиқий қобилиятларнинг асосий кўринишлари деб белгилайдилар.

Мусиқий эшитув қобилияти – бу товушнинг баланд-пастлиги, кучи, тембри ва давомийлигини ҳис этишдир. Мусиқий ритм туйғуси – мусиқадаги вақт-ўлчовли ҳаракатни, унинг ифодавийлигини ҳис этиш, аниқ ижро этиш қобилиятидир. Мусиқий хотира – бу мусиқий асарни тез ва узоқ вақт ёдда эслаб қолиш қобилияти. Бу қобилиятлар умумлашма ном билан мусиқий педагогика амалиётида мусиқийлик деб ҳам юритилади. Аммо мусиқийлик 3 та қобилият билан чекланмайди. Мусиқийликнинг асосини мусиқадаги ифодавий мазмун, образни тушуна олиш, унга ҳиссий муносабат кўрсата олиш қобилиятлари ҳам ҳосил қилади.

Шу нуқтаи назардан замонавий вокал таълими методикаси талабаларда мусиқа ва мусиқа ҳақидаги билимлар, йирик шаклдаги мусиқа асарларини ҳиссий онгли идрок этиш малакаларини шакллантириш, ҳиссий ва мусиқий тажрибаларни бойитиш, дунёқарашни кенгайтириш каби вазифаларга алоҳида эътибор қаратишни тақазо этади. Мазкур малака ва кўникмаларнинг шаклланиши бўлажак актёр онгининг муайян ривожланиши

жараёнини талаб этади. Талабанинг мусиқа идрок қобилияти бу даражага етиши учун у мусиқий билим, малака ва кўникмаларни онгли равишда ўзлаштириши лозим. Аммо бу ўз-ўзидан вужудга келмайди. Бунинг учун вокал машғулотида тизимлилик ва давомийлик, бадийлик ва техниканинг бирлиги, тафовутли таққослаш каби тамойилларини қўллаган ҳолда талабанинг ўқув материални онгли равишда ўзлаштириши, билиш жараёнининг фаоллигини вужудга келтириш лозим.

Мусиқа асарини куйлаб ёки тинглаб ўзлаштириш ва ундан бадий-эстетик завқланиш учун мазкур асарни идрок этишга талаба – актёрнинг, энг аввало, диққат-эътиборини жалб эта билиш ва унда қизиқиш уйғота билиш шарт. Бунинг учун талабалар репертуарига киритилган асарлар бадий жиҳатдан етук, ёрқин образли, қизиқарли ҳамда ёшларга мазмунан яқин, уларнинг ички эҳтиёжларига жавоб бера оладиган бўлиши лозим.

Талабада мусиқий идрокни ривожлантиришда сахнавий мусиқа асарлари – опера, оперетта, мусиқали драма ва комедия муҳим ўрин тутади.

Европада вокал санъатининг қўшиқчилик мактаби сифатида шаклланиши опера жанрининг дунёга келиши билан бошланди. 1559 йили Флоренция шаҳри саройида Якопо Перининг Уйғониш даврининг гуманистик ғоялари таъсирида яратилган “Дафна” асари тақдироти опера жанрига асос солади. Опера – бу театр, шеърят, санъат, рақс ва мусиқанинг ҳамма турлари ва жанрларини бирлаштирган синтетик жанр бўлиб, унинг кенг бадий таъсир воситаларига эгаллиги операни мусиқа соҳасида етакчи ўринга олиб чиқади.

Шу жанрнинг яна бир асосчилардан бўлган италян композитори, хонанда ва скрипкачи – созанда Клаудио Монтаверди (“Орфей” асари) мусиқали драма ёки операда мусиқанинг вазифаси ҳақида шундай дейди: “Мусиқа спектаклида томошабиннинг вақтини чоғ қиламан деб, эрмак учун сайр-томоша бўлиб қолмаслиги керак. Саҳна асарида мусиқанинг вазифаси – унинг бой ва мўъжизали тили, тебраниш ҳаракатлари ва турли воситалари билан иштирок этувчи қаҳрамонларни руҳий ҳис-туйғуларини, хатти-ҳаракатларини ва воқеаларнинг муҳитидан келиб чиқиб, ҳар бир сахнани мусиқа садолари билан бойитиш лозим. Мен шу талабга ўз ижодимда амал қилдим” [3. Б. 336].

Яхши овозлар тарбияси билан композиторлар, кўпинча машҳур қўшиқчилар ўзлари шуғуллана бошлайдилар. Улар қатъий ўйлаб чиқилган тизимга мос ҳолда ҳамда нафас, овоз узатиш, товуш кучини ривожлантириш техникаси ёрдамида ўз шоғирларидан “қон ва танадан мусиқа чолғуси”ни тайёрлашга ҳаракат қилганлар.

Ўзбекистонда XX аср мобайнида шаклланиб, муайян ўзигагина хосликни мужассамлаштирган ўзбек мусиқали драма ва комедиялари яқин ва узоқ хорижга “дарча” очишга муяссар бўлган миллий опера (С.Юдаковнинг “Майсаранинг иши”, и М.Ашрафийнинг “Дилором”, Т.Жалилов ва Б.Бровцинларнинг “Тоҳир ва Зухра”, Р. Глиэр ва Т.Содиқовларнинг “Лайли ва Мажнун”) на-

муналари мамлакатимиз маданиятининг нафақат бастакорлик ва композиторлик ижодиётида, балки вокал ва анъанавий ижрочиликда ҳам улкан миллий салоҳиятга эга эканлигини кўрсатди.

Йирик сахна асарларидан маълум бир ария, ариозо, кўшиқ ўрганиш жараёнида талаба сахна асаридаги образларни такқослашни, салбий ва ижобий образларнинг ўзаро курашини ва бўлаётган ўзгарувчанликни тасаввур этишни англаши лозим. "... асарларда аниқ ифодаланган мусиқий образлар ва уларнинг тўқнашувлари, зиддиятлари, курашлари орқали ижодкорлар мураккаб ҳаёт жанрлари, инсонлар характери, драмалари, катта ғояларни акс эттирганларини ҳис эта олиш талаба – актёрнинг келгусидаги касбий фаолияти муваффақиятли бўлишини таъминловчи омил бўла олади," – деб таъкидлайди таниқли вокал педагоги-профессор Ш.Т.Пирматов [4.Б.22.].

Машғулотларда йирик шаклдаги асарлардан ария, ариозо ва кўшиқларни идрок этиш, ўрганишда талабалар нафақат мусиқа асарининг «матни», балки мусиқани яратган ижодкорни кўра олишлари, мусиқий асарнинг ички интонацион хусусиятини, бу номерларнинг асар драматургиясидаги ўрни ва аҳамиятини ҳис этишлари муҳимдир. "Мусиқали театрда инсон қалбининг туйғуларини очиш вазифаси овозга юклатилган. Бастакорнинг ғояларини амалга оширувчи биринчи ва асосий восита – бу овоздир" [5.Б.138140].

Талаба – актёр юқорида санаб ўтилган жанрларда ёзилган сара асарларни билиши, тинглаб томоша қилиб, уларни бир-биридан ажрата олиши, вокал таълимининг замонавий талаблари доирасини таъминлашга хизмат қилади.

Йирик шаклдаги мусиқа асарини, хусусан, опера, мусиқали драма ва комедия, асарларини идрок қилиш ўзида уч муҳим томонларни, уч компонентни мужассамлаштиради.

Биринчидан, сахна учун ёзилган мусиқанинг нафақат маълум бир номерини тинглаб оҳангини ўрганиш, балки аввало асарни яхлитлигича тинглаб (хоҳ асарнинг театрлар сахнасидаги жонли спектаклни, хоҳ аудио-видеодаги ёзувни) уларда образларнинг, воқеликнинг ифодаланишини ҳис қилиш талабага ўзи ижро қилаётган ария, ариозо, кўшиқнинг мусиқий-адабий драматургиядаги ўрнини билишга ёрдам беради. "Мусиқали театрдаги кўшиқчи-актёр, авваламбор, драматургиянинг барча шарт-шароитларида комплекс

хатти-ҳаракат қилувчи шахсдир. Товуш, унинг бўёқлари, жумлаларининг оҳанглари ўзидан ўзи, ҳеч нарсага асосланмаган ҳолда пайдо бўлиши мумкин эмас," – деб ёзади таниқли педагог ва драматург Насрулло Қобил [5.Б.138140].

Иккинчидан, мусиқали сахна асаридаги вокал ижро ва бадий ҳаракатларнинг ифодавийлигини сеза олиш, улардаги мусиқий кечинмалар ва фикрларни англаш талабага ария, ариозо, кўшиқ ижросида ўз овози орқали асар қаҳрамонининг ички ҳиссиётларни кўрсата олиш йўлларини эгаллашга ёрдам беради.

Учинчидан, мусиқа ва матн ўртасидаги муносабилик ва уйғунликни ҳис қилиш талабага уларнинг бирлигидан ҳосил бўлган юксак санъатни идрок этиш ва уни тингловчиларга етказишига хизмат қилади.

Опера, мусиқали драма ва комедиялардан асарлар ижро этишга бағишланган вокал дарслари жараёнида талабаларнинг мусиқий идроклари муваффақиятли ривожлантирилаётганлигини қуйидаги кўрсаткичлар акс эттиради:

- Сахна асарларига хос хусусиятлар, уларнинг ривожланиш тарихи ва, хусусан, ўзбек опера ва мусиқали драма санъатининг юзага келиши ҳақидаги маълумотларни яхши билиши;
- асарлар муаллифларининг ҳаёти ва ижодидан талабаларнинг хабардор бўлиши;
- йирик сахна асарларининг насрий матни ва унда юз берадиган воқелик ҳақида уларда тасаввур ҳосил бўлиши;
- асардаги ижобий ва салбий образларга хос хусусиятлар ва уларнинг мусиқа оҳанглирида қандай берилганлигини ҳис эта олиши;
- мусиқа воситаларига хос тасвирий бўёқларни ҳис эта олиши;
- асарни таҳлил қилиши ва уни синтез қилиш йўли билан умумий хулосага кела олиши.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, мусиқа асарида мужассам бўлган бадий ғоя ва образни тингловчиларга тўлақонли ва таъсирчан етказиб бера олиш, шубҳасиз, талабаларда мусиқа идрокнинг ривожланганлик даражасига боғлиқ. Бўлажак актёр ўзининг келажакдаги фаолиятида ҳам ўз мусиқий идроки, мусиқий тафаккури ва бадий-мусиқий ижрочилик маҳоратлари устида тинимсиз ишлаши, вокал ижрочиликнинг турли ифода воситаларини сахнада татбиқ эта олиши унинг ижодий муваффақиятлари замирини ҳосил қилади.

Адабиётлар рўйхати:

1. Черниченко В.И. Дидактика высшей школы: история и современные проблемы. — "Вузовская книга". – Москва: 2002. 480 б.
2. Петрушин А. Музыкальная психология. –Москва: 1990. 560 б.
3. Конен В. Монтеверди. –Москва: Советский композитор, 1971. 600 б.
4. Пирматов Ш.Т. Вокал техникаси асослари. –Тошкент: 2011. 145б.
5. Қобилов Н.К. Мусиқали театр актёрларини тарбиялаш методикасида сахнавий хатти-ҳаракатлар ва мусиқа уйғунлиги. // Санъат ва маданият таълими –бадий тараққиётнинг ҳаракатлантирувчи кучи. // Илмий-назарий ва амалий конференция материаллари тўплами. –Тошкент: 2014. 138-140 бб.
6. Самолдина Н. А. Современные методы развития вокального мастерства учащихся // Концепт. - 2015. – Спец.выпуск № 20. - ART 75329. - 0,3 п. л. -URL: <http://e-koncept.ru/2015/75329.htm>. - Гос. рег. Эл № ФС 77-49965. - ISSN 2304-120X.
7. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей. М. –Москва: - Л.: АПН РСФСР, 1947. — 355 С.